

Катерина Шуневич

ORCID: 0000-0001-7141-5930

Львівський національний університет імені Івана Франка
kateryna.shunevych@lnu.edu.ua

Юрій Піх

ORCID: 0000-0002-7558-830X

Львівський національний університет імені Івана Франка
yuriy.pikh@lnu.edu.ua

Вид статті: наукова стаття

**Судова експертиза
у кримінальному провадженні Франції
як один зі способів досягнення
матеріальної (об'єктивної) істини**

Постановка проблеми

Як відомо, правильне вирішення кримінально-правового спору і встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення є одним із елементів права на справедливий суд, зміст якого полягає у тому, що суд на основі безпосереднього дослідження поданих у судове провадження сторонами доказів, що відповідають критеріям належності, допустимості та достовірності, встановлює істину у справі у формі правосудного рішення. Оскільки висновок експерта, який відповідає вимогам, що ставляться до такого документа, є самостійним доказом у справі, то він також може бути покладений в основу обвинувачення чи виправдання особи. При цьому особливості процесу, який домінує у

державі, безпосередньо впливають на порядок залучення судового експерта у кримінальне провадження. Саме тому видається вкрай важливим проаналізувати, яким чином особливості французького кримінального процесу, зокрема в контексті організації та проведення судової експертизи, впливають на можливість встановлення матеріальної (об'єктивної) істини у конкретному кримінальному провадженні.

Метою статті є комплексний аналіз особливостей французького кримінального процесу, його впливу на організацію судово-експертного забезпечення судочинства у Франції, а також з'ясування значення судової експертизи для встановлення матеріальної (об'єктивної) істини у кримінальному провадженні.

1. Загальні зауваги

Загальновідомо, що Французька Республіка (надалі – Франція) є однією із тих держав, у яких ще на початку XIX століття зародилися першооснови так званої змішаної форми кримінального процесу. Характерні їй ознаки знаходять своє відображення і у чинному на сьогодні Кримінальному процесуальному кодексі (*Code de procédure pénale*, надалі – КПК Франції)¹, який був прийнятий 23 грудня 1958 року та набрав чинності 2 березня 1959 року.

Тим не менш, незважаючи на наявність низки “змагальних” інститутів та засад (процесуальна рівноправність сторін, в тому числі при поданні ними доказів та доведенні перед судом їх переконливості; гласність та відкритість судового розгляду; здійснення правосуддя у справах про окремі категорії кримінальних правопорушень судом присяжних; вільна оцінка доказів тощо), у французькому кримінальному провадженні все ж переважають “інквізиційні” (притаманні розшуковій моделі процесу) елементи, які визначають зміст та спрямованість усієї кримінальної процесуальної діяльності на встановлення матеріальної (об'єктивної) істини (*vérité matérielle*)².

2. Суб'єкти встановлення істини у французькому кримінальному процесі

На досудових стадіях кримінального провадження обов'язок встановлення істини покладений законодавцем, перш за все, на судову поліцію та проку-

¹ *Code de procédure pénale*. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154 (доступ: 28.02.2021).

² Y. Pikh, *Kontsept istyny u kryminal'nomu protsesual'nomu zakonodavstvi Frantsuz'koi Respubliki*, [w:] *Materialy XXVII zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (5–6 liutoho 2021 r.): u 2-okh ch.*, Ch. 2, L'viv: Yurydychnyj fakul'tet L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka 2021, s. 200.

рора. Так, співробітник (офіцер) судової поліції (*“l’officier de police judiciaire”*) зобов’язаний забезпечити збереження будь-яких слідів, які можуть зникнути, а також будь-якого доказу, який може бути корисним для встановлення істини (ст. 54 КПК Франції). Своєю чергою, в силу положень ст. 39-3 КПК Франції, прокурор (*“le procureur de la République”*) спрямовує розслідування на досягнення істини, забезпечує встановлення як тих фактів й обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, а також дотримання прав потерпілого, заявника та підозрюваного.

Відтак, функціональна спрямованість процесуальної діяльності судової поліції та прокурора не зводиться виключно до доведення винуватості підозрюваного (обвинуваченого) як передумови ухвалення обвинувального вироку щодо останнього та його засудження, а в тому, щоб допомогти суду встановити істину у справі та забезпечити досягнення справедливості³. Саме тому французьких прокурорів подекуди називають “менш змагальними”, аніж, до прикладу, їх американські колеги⁴.

У відповідності до положень ст. 82 КПК Франції, у своєму вступному обвинувальному акті (*“réquisitoire introductif”*) та в будь-який час за додатковим обвинувальним актом (*“réquisitoire supplétif”*), прокурор праві клопотати перед слідчим суддею про здійснення будь-яких дій, які він вважає корисними для встановлення істини та усіх необхідних заходів безпеки, а також про дозвіл бути присутнім при їх проведенні. Понад те, сторони, у силу положень ст. 82-1 КПК Франції, в ході досудового розслідування мають право подати до слідчого судді вмотивовану письмову заяву для того, аби бути заслуханим або допитаним; про виклик свідка; про прибуття на місце події або його огляд; про наказ іншій стороні надати документ, корисний для розслідування; або про здійснення будь-яких інших дій, які, на їх переконання, є необхідними для встановлення істини.

Отже, як бачимо, ключову роль у здійсненні попереднього (досудового) розслідування та пошуку істини у кримінальному провадженні Франції відіграє такий його суб’єкт, як слідчий суддя (*“le juge d’instruction”*). Він, як і прокурор, зобов’язаний встановити як ті факти й обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного (ст. 81 КПК Франції). Проте саме слідчий суддя прямою та недвозначною вказівкою законодавця, що знайшла своє відображення у вищезгаданій статті процесуального закону, уповноважений безпосередньо “здійснювати, у відповідності до закону, усі слідчі дії, які вважає необхідними для встановлення істини”. До останніх, серед іншого, належить й залучення експертів для надання відповідних експертних висновків.

³ *Inquisitorial Systems of Justice*, NACRO, London 1980, s. 16.

⁴ E. A. Tomlinson, *Nonadversarial Justice: the French Experience*, Maryland Law Review 42, 1983, nr 1, s. 146.

При цьому, такі слідчі дії, спрямовані на встановлення істини, можуть бути проведені або самим слідчим суддею самостійно (у тому числі й за власною ініціативою), або ж судовою поліцією за його дорученням. Зокрема, як наголошується у французькій процесуальній літературі, здійснюючи судові розслідування, слідчий суддя майже завжди у відповідності до положень ст.ст. 151–155 КПК Франції, надає загальне судові доручення (“*commission rogatoire*”), яким делегує судовій поліції повноваження проводити окремі процесуальні дії від його імені. Таке доручення уповноважує судову поліцію реалізовувати відповідні повноваження слідчого судді у формі та в спосіб, як вона вважає за необхідне з метою встановлення істинних фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження. Незважаючи на те, що слідчий суддя вправі надавати судовій поліції конкретні вказівки щодо того, до прикладу, в яких будинках проводити обшук і яких свідків допитувати, тривала практика використання загальних судових доручень поступово призвела до фактичного переходу дискреційних повноважень слідчого судді щодо здійснення розслідування в руки судової поліції. Єдина слідча дія, яку не може провести поліція від імені слідчого судді, діючи на підставі відповідного судового доручення, – це допит підозрюваного, щодо якого є вагомі докази винуватості⁵.

Додатково зазначимо, що згідно зі ст. 93 КПК Франції, слідчий суддя вправі здійснювати слідчі дії у межах всієї національної території Франції, в тому числі й на території, віднесеній до юрисдикції іншого суду, за умови повідомлення відповідного прокурора.

Варто також зауважити, що в силу букви та духу французького кримінального процесуального закону, згадані вище службові особи, які здійснюють досудове розслідування, наділені свободою у власних діях настільки, наскільки вважають це за необхідне, щоб встановити істину у справі. Як цілком слушно зазначається в літературі, єдиним обмеженням для слідчого судді у цьому контексті є “його професійна свідомість, повага до приписів закону і прав сторони захисту”. Таким чином, процесуальна діяльність слідчого судді на досудовому розслідуванні ґрунтується на принципі “все, що не заборонено – дозволено”⁶.

Тим не менш, Касаційний суд Франції своїми правовими позиціями все ж дещо обмежив сферу такого розслідування слідчого судді. Перш за все, воно не повинно посягати на права підозрюваного (*Cour de cassation, Chambre criminelle, 12.12.2000, № 00-83852*). Окрім цього, слідчому судді забороняється отримувати докази шляхом “штучного перекручування або обману, які перешкодили розслідуванню та встановленню істини” (*Cour de cassation, Chambre criminelle, 17.12.2002, № 02-83679*). Однак, при цьому

⁵ *Ibidem*, s. 159–160.

⁶ L. Golovko, *Doznanie i predvaritel'noe sledstvie v ugovnom processe Francii*, Moskva 1995, ss. 43, 82.

Касаційний суд визнав допустимими докази, отримані під час таємних (негласних) слідчих дій, за винятком тих, де мала місце провокація вчинення злочинів (*Cour de cassation, Chambre criminelle, 30.10.2006, № 06-86175 & № 06-86176*)⁷.

Підсумовуючи роль слідчого судді у встановленні істини, один із відомих французьких правників Антуан Гарапон, доволі слушно та неординарно зазначив, що у Франції кримінальне провадження спирається на слідчого суддю, влада якого є “нав'язливою, жорсткою та моральною” (вочевидь, у виключно позитивному сенсі). Відтак, сам інститут слідчого судді має “духовний вимір”, оскільки французька система “вірить в єдність істини, якої суддя може досягнути завдяки особистій чесноті”⁸.

Своєю чергою, на стадії ж судового розгляду обов'язок встановлення істини у французькому кримінальному провадженні покладено на суд (“*la cour*”), а перш за все – на головуючого (“*le président*”). Останній, зокрема, не менш прямою та такою ж недвозначною вказівкою законодавця, закріпленою у ст. 310 КПК Франції, “наділений дискреційними повноваженнями, в силу яких він вправі, на свою честь і совість, вжити будь-яких заходів, які, на його переконання, є необхідними для встановлення істини”. Більше того, у відповідності до положень цієї ж статті, головуючий вправі викликати, у разі потреби – із застосуванням приводу, і заслухати будь-яку особу або дослідити будь-які представлені йому нові докази, які в ході судового розгляду він визнає корисними для встановлення істини.

Окрім цього, у випадках, передбачених ст. 397-1 КПК Франції, обвинувачений або його захисник вправі клопотати перед судом про здійснення будь-яких слідчих дій, необхідних для встановлення істини стосовно заявлених фактів або характеру відповідної особи. Відмовляючи у задоволенні такого клопотання, суд зобов'язаний постановити мотивовану ухвалу.

З наведених вище положень можна дійти висновку і про те, що суд також вправі самотійно, в тому числі з власної ініціативи, залучати експертів та доручати проведення їм експертиз.

3. Судовий експерт у кримінальному процесі Франції

Зважаючи на особливості континентальної системи права, що знайшли своє відображення у французькому кримінальному процесі завдання експертизи

⁷ *Universal Jurisdiction Law and Practice in France*, Open Society Justice Initiative, New York 2019, s. 35.

⁸ V.L. Schwartz, *Comparing the US and French Models of Criminal Pre-trial Investigation: Party-Prosecutor v. Neutral Juge D'Instruction*, Stanford Law School, Stanford University 2017, s. 19; A. Garapon, *France-United States: Two Different Ways to Reach Legal Truth*, 22 August 2011. URL: <https://www.europeaninstitute.org/index.php/87-documents/documents/1399-france-united-states-two-different-ways-to-reach-legal-truth-by-french-magistrate-antoine-garapon> (dostęp: 28.02.2021).

перта полягає у наданні допомоги суду у встановленні істини в кожному конкретному випадку⁹. Така допомога у французькій доктрині права позначається терміном “*auxiliaries*”, що в перекладі слід розуміти як так звані “помічники суду”¹⁰. Експертом (“*expert judiciaire*”) же виступає фахівець у певній сфері, який залучається у кримінальне провадження як самостійний учасник процесу. Такий експерт діє під наглядом суду, який відіграє керівну роль у процесі. Вважається, що висновок офіційно залученого експерта у провадженні (тобто експерта, залученого судом) є більш вагомим з огляду на те, що йому надається більше довіри¹¹, відповідно сприяє з’ясуванню достовірних обставин справи, і, як наслідок, – встановленню матеріальної (об’єктивної) істини. Таким чином, саме суд, а не сторони, залучає експерта з числа осіб, які зазначені у відповідних реєстрах судових експертів.

Відповідно до ст. 157 КПК Франції, інформацію про осіб, які можуть бути судовими експертами, можна знайти у Національному списку експертів, складеному Касаційним судом (“*la liste nationale dressée par la Cour de cassation*”) або в одному із списків, які складені апеляційними судами (“*listes dressées par les cours d'appel*”).

Особа, яка бажає бути включеною у зазначені списки експертів, і, відповідно, здійснювати експертну діяльність, повинна відповідати певним критеріям. Так, експертом у кримінальному провадженні Франції може бути будь-яка дієздатна особа, яка не досягла сімдесяти років, володіє необхідним рівнем фахової підготовки та має досвід у певній галузі науки, не має судимості. На додаток, особа, яка бажає стати експертом, повинна продемонструвати “достатній” досвід у професійній діяльності, пов’язаній зі спеціалізацією, в якій вона бажає бути експертом, його попереднє виконання обов’язків має бути “правильним” (тобто не суперечити доброчесності та моралі), відповідати критерію незалежності¹².

Залучити як судового експерта у кримінальному провадженні можуть як фізичну, так і юридичну особу. Юридична особа також повинна бути зареєстрована в одному із зазначених вище списків для того, аби здійснювати експертну діяльність. При цьому жодна фізична або юридична особа не може бути зареєстрована у кількох списках апеляційних судів. Згідно із ст. 157-1 КПК Франції, якщо для проведення судової експертизи слідчий суддя, суд

⁹ R. Beran, *The role of the expert fitness In the adversarial legal system*, „Journal of Law and Medicine“ 17, 2009, nr 1, s. 137.

¹⁰ *Comparative study on expert witnesses in court proceedings* (English), Washington, DC: World Bank, s. 25–26. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/801721468339116562/Comp-arative-study-on-expert-witnesses-in-court-proceedings> (dostęp: 28.02.2021).

¹¹ K. Shunevych, *Sudova ekspertyza u kryminal'nomu protsesi Italii*, „Znannia ievropejs'koho prava“ 2020, nr 1, s. 123–124.

¹² *Décret n°2004-1463 du 23 décembre 2004 relatif aux experts judiciaires*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000628809?init=true&page=1&query=experts+judiciaires&searchField=ALL&tab_selection=all (dostęp: 28.02.2021).

залучає юридичну особу, то представник такої особи повинен подати на затвердження суду ім'я фізичної особи (осіб), яка від імені такої юридичної особи буде проводити експертизу. Якщо ж для проведення експертизи залучають експертні служби національної поліції чи національної жандармерії, то керівник залученої експертної служби подає до суду імена осіб, які будуть проводити експертизу, для затвердження. Такими експертними службами слід вважати Національну криміналістичну службу під загальним керівництвом Національної поліції (*"Le service national de police scientifique relevant de la direction générale de la police nationale"*) та Кримінально-дослідний інститут національної жандармерії під загальним керівництвом національної жандармерії (*"L'institut de recherche criminelle de la gendarmerie nationale relevant de la direction générale de la gendarmerie nationale"*), що передбачено наказом *"Arrêté du 8 janvier 2021 listant les services ou organismes de police technique et scientifique de la police nationale et de la gendarmerie nationale pouvant être désignés comme expert"* від 8 січня 2021 року.

Особа, зареєстрована у Національному списку, може користуватися назвою *"Expert agréé par la Cour de cassation"*; якщо ж в списку, складеному апеляційними судами – *"Expert près la cour d'appel"*¹³.

На перший погляд може скластись враження, що існування відповідних реєстрів та процедура включення до них осіб, які бажають здійснювати судово-експертну діяльність, мала б свідчити про високий фаховий рівень та відповідну кваліфікацію таких осіб. Однак на практиці виявляється низка проблем. Так, у науковій літературі звертається увага на те, що "недоліки експертизи" є одним із основних джерел судових помилок, а, отже, й перешкодою для встановлення істини у кримінальному провадженні, з огляду на те, що наявність таких офіційних списків судових експертів не обов'язково засвідчує належну компетенцію експерта, адже часто особи, які бажають бути включеними до таких списків використовують "... політичні та інші позаправові впливи, які не мають нічого спільного із заслугами кандидата"¹⁴.

4. Процесуальні особливості проведення судової експертизи у французькому кримінальному процесі

З огляду на ключову роль слідчого судді та суду у встановленні істини у кримінальному провадженні Франції, питання щодо залучення експерта та

¹³ *Comparative study on expert witnesses in court proceedings* (English), Washington, DC: World Bank, s. 38. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/801721468339116562/Comparative-study-on-expert-witnesses-in-court-proceedings> (dostęp: 28.02.2021).

¹⁴ M. Ploscowe, *The Expert Witness in Criminal Cases in France, Germany, and Italy*, „Law and Contemporary Problems“ 2, 1935, nr 4, s. 508.

доручення йому виконання судової експертизи вирішується на стадії досудового розслідування слідчим суддею (*“juridiction d'instruction”*) або судом на стадії судового розгляду на вимогу прокурора, *ex officio* (слідчий суддя, суд може на власний розсуд приймати таке рішення, якщо це видається йому необхідним), або за клопотанням сторін кримінального провадження (*“du ministère public, soit d'office, ou à la demande des parties”*). Оскільки потерпілий не є стороною кримінального провадження згідно положень кримінального процесуального законодавства, він не може звертатися до слідчого судді, суду з відповідним клопотанням.

Особи, які звертаються з клопотанням про призначення судової експертизи, можуть вказати у ньому запитання, які б вони хотіли поставити перед експертом. При цьому сам факт наявності клопотання сторін не зобов'язує слідчого суддю прийняти рішення про залучення експерта для проведення судової експертизи, однак у такому разі він зобов'язаний надати вмотивовану ухвалу (*“ordonnance motivée”*) про це не пізніше одного місяця з моменту отримання клопотання. Такий строк є надмірно довгим, особливо у випадках невідкладних експертиз, об'єктами дослідження яких є швидкопсувні речі, сліди тощо. У виняткових випадках для проведення судової експертизи може бути залучено більш, ніж одного експерта.

У рішенні слідчого судді, суду про залучення експерта і проведення експертизи повинен бути встановлений строк проведення експертного дослідження та надання відповідного висновку. При цьому за наявності “особливих причин”, котрі не конкретизовані у КПК Франції, цей строк може бути продовжений за вмотивованим клопотанням експерта на підставі мотивованого рішення слідчого судді, суду.

З огляду на ст. 161-1 КПК Франції, копія рішення про залучення експерта і проведення судової експертизи негайно надсилається сторонам кримінального провадження (*“Le Procureur de la République et aux parties”*), які вправі протягом 10 днів клопотати про внесення змін або доповнень до питань, які поставлені експерту, чи пропонувати залучити ще одного експерта, що входять до відповідних списків експертів. Якщо ж протягом десяти днів з моменту їх отримання суд не задовольняє ці клопотання, він видає мотивовану ухвалу. Однак існують випадки, коли подання таких клопотань та їх розгляд є неможливим: якщо проведення судової експертизи є терміновим і вона не може бути відкладеною; якщо відкладення судової експертизи може перешкоджати завершенню розслідування; щодо експертиз, які не стосуються питань встановлення вини особи, перелік яких визначається підзаконними актами.

Слідчий суддя, суд в процесі здійснення експертного дослідження експертом здійснює нагляд за експертною діяльністю, а останній повинен інформувати слідчого суддю про порядок виконання дослідження.

Експерти, які не нададуть експертний висновок протягом встановленого строку, повинні повідомити про проведені дослідження та можуть бути негайно замінені. В той же час такі експерти зобов'язані протягом 48 годин повернути усі матеріали, надані їм для дослідження. До них можуть бути застосовані дисциплінарні заходи, в тому числі виключення із списків реєстрів, що матиме наслідком припинення права на зайняття експертною діяльністю.

Згідно із ст. 162 КПК Франції, у випадках, якщо експерт, якому доручено проведення експертного дослідження, звернеться до слідчого судді, суду з тим, що деякі питання, які були поставлені йому при проведенні експертного дослідження, не відповідають галузі науки, в якій такий експерт є фахівцем, слідчий суддя, суд може прийняти рішення про залучення до проведення експертного дослідження іншого експерта або особи, чії знання та навички спроможні допомогти знайти відповіді на поставлені питання. Такі особи обов'язково приводяться до присяги, а їхні висновки, отримані в результаті експертного дослідження, долучаються до експертного висновку експерта, який спочатку був уповноважений на виконання експертного дослідження.

За наслідками виконаного дослідження судові експерти складають експертний звіт, який повинен містити відповіді на поставлені суб'єктом доручення експертизи питання, перелік вчинених експертом дій, інформацію, яка була отримана в ході проведення експертного дослідження. В експертному звіті обов'язково вказується особа, яка проводила дослідження, а також інші особи, які були залучені для його проведення, та їх статус. У випадку, якщо було залучено декілька експертів для виконання дослідження, однак вони не дійшли згоди щодо остаточного висновку чи мають певні застереження щодо останнього, тоді кожен з них висловлює свою думку окремо, й обов'язково зазначаючи власні застереження.

Відповідно до положень ст. 167-2 КПК Франції, слідчий суддя може попросити експерта подати попередній висновок до надання його остаточного звіту.

5. Кримінальні процесуальні гарантії встановлення істини в доказовому праві Франції

У французькій філософії правосуддя істина вважається плодом пізнавальної діяльності, заснованої на дослідженні доказів¹⁵. Саме тому важливо наголосити, що вагомою гарантією встановлення істини у кримінальному провадженні, притаманною французькому кримінальному процесу, є засада свободи доказів

¹⁵ A. Garapon, *France-United States: Two Different Ways to Reach Legal Truth*, 22 August 2011. URL: <https://www.europeaninstitute.org/index.php/87-documents/documents/1399-france-united-states-two-different-ways-to-reach-legal-truth-by-french-magistrate-antoine-garapon> (dostęp: 28.02.2021).

та їх вільної оцінки судом. Так, в силу положень ст. 427 КПК Франції, допускаються будь-які засоби доказування, за винятком випадків, коли закон передбачає інше. До прикладу, можливі джерела доказів охоплюють, проте не обмежуються речовими доказами, письмовими документами, показаннями осіб, висновками експертів, спостереженнями очевидців на місці тощо.

Консолідовані правила про допустимість (недопустимість) доказів у КПК Франції відсутні. Згадана вище стаття кримінального процесуального закону лише вказує на те, що суддя приймає рішення відповідно до свого внутрішнього переконання. Законодавче розуміння останнього знайшло своє відображення, зокрема, у положеннях ст. 353 КПК Франції, згідно з якою: “З урахуванням вимоги мотивувати прийняте судове рішення, закон не вимагає, щоб кожен із суддів та присяжних, що входять до складу суду присяжних, чітко вказував на засоби, на підставі яких вони дійшли відповідного переконання, він не приписує їм правил, за якими вони повинні оцінювати повноту та достатність доказів; він доручає їм запитати себе у стані спокою і роздумів та зрозуміти, у щирій совісті перед собою, яке враження справили на їх обґрунтування докази, висунуті проти обвинуваченого, та засоби його захисту. Закон ставить їм на вирішення лише одне запитання, яке відображає повну міру їхнього обов’язку: “Чи досягли Ви внутрішнього переконання?”

Тим не менш, з огляду на взяті державою на себе міжнародні зобов’язання, із Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод випливає явна недопустимість доказів, отриманих, до прикладу, унаслідок катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження (ст. 3 Конвенції); порушення стандартів, встановлених ст. 6 Конвенції (зокрема, незабезпечення обвинуваченому можливості перехресного допиту будь-кого у судовому засіданні чи ознайомлення з усіма матеріалами досудового розслідування, як безумовних гарантій захисту), а також окремих гарантій права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції) та права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції). Більше того, системний аналіз положень процесуального закону дозволяє зробити висновок, що в окремих випадках певні докази не можуть бути покладені як єдині в основу обвинувального вироку, до прикладу: показання обвинуваченого, якому не було забезпечено можливості спілкування та отримання допомоги від адвоката (Вступна стаття КПК Франції); показання анонімного свідка (ст. 706-62 КПК Франції); показання агентів спецслужб, оскільки такі допитуються анонімно (ст. 656-1 КПК Франції); показання співробітників (офіцерів) та агентів судової поліції, які проводили операцію під прикриттям, за винятком їх допиту під справжнім іменем (ст. 706-87 КПК Франції) тощо¹⁶.

¹⁶ *Universal Jurisdiction Law and Practice in France*, Open Society Justice Initiative, New York 2019, s. 36.

Вкрай важливою у цьому контексті також видається правова позиція Кримінальної палати Касаційного суду Франції (*La chambre criminelle de la Cour de cassation française*), відповідно до якої суд вправі обґрунтовувати своє рішення лише тими доказами, які були подані в ході судового розгляду та представлені перед ним в умовах змагальності (*Cour de cassation, Chambre criminelle, 20.03.1992, n°91-84297*)¹⁷.

Зокрема, під час судового засідання, як правило, відбувається розгляд письмового дос'є, підготовленого слідчим суддею. Обвинувачений та свідки також можуть бути в ході судового розгляду викликані і допитані судом. При цьому останній вправі припинити допит свідків, коли вважатиме це за доцільне¹⁸.

Ведучи ж мову про експертний висновок, опісля того, як останній буде складений, слідчий суддя запрошує в судове засідання сторони з метою інформування їх про такий висновок та його зміст. У кожному випадку, суд встановлює строк для подання сторонами зауважень до наданого експертного висновку або для подання клопотань про проведення додаткової експертизи. Так, складений експертом звіт може бути предметом розгляду іншим експертом як гарантія правильності складення першого¹⁹. У такому разі, якщо є сумнів у достовірності та об'єктивності висновку експерта, за клопотанням сторін суд залучає іншого експерта для оцінки первісного висновку експерта та, за певних умов, надання власного експертного висновку. Такий висновок експерта вважатиметься остаточним.

Більше того, судового експерта може бути допитано після складення ним присяги щодо інформації, яка стосується експертного дослідження. При цьому головуючий суддя за власною ініціативою або за клопотанням сторін може поставити будь-які питання експерту, які стосуються сфери виконання²⁰. У французькому кримінальному процесі відсутня можливість перехресного допиту експерта, оскільки він наділений самостійним статусом у провадженні та не набуває статусу свідка. Однак сторона, яка бажає оспорити висновок експерта, може ініціювати так звану "контр-експертизу", якщо є сумніви у достовірності наданого висновку експерта, рішення про проведення якої приймає суд²¹.

¹⁷ *Ibidem*, s. 34.

¹⁸ A. J. Bullier, *How the French Understand the Inquisitorial System*, "AIAL Forum" 2001, nr 29, s. 51.

¹⁹ P. Gheorghe, N. Ionel, *Study on expert status in the European judicial system*, „Agora International Journal of Juridical Sciences“ 2013, nr 3, s. 162.

²⁰ M. Ploscowe, *The Expert Witness in Criminal Cases in France, Germany, and Italy*, „Law and Contemporary Problems“ 2, 1935, nr 4, s. 507.

²¹ *Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States*, s. 17. URL: https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afc8/1435135253774/3rev_2014_CEPEJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf (dostęp: 28.02.2021).

Таким чином, усі докази, отримані на початкових етапах кримінального провадження, мають лише опосередковану (попередню) доказову цінність та повинні бути представлені в ході судового розгляду, а, відтак, досліджені та оцінені судом з належною всебічністю, повнотою та неупередженістю.

Свою чергою, відсутність вичерпного переліку джерел доказів, які можуть бути використані в процесі кримінального процесуального доказування, у поєднанні з вільною оцінкою судом останніх за його внутрішнім переконанням (а також слідчим та прокурором, відповідно) є яскравим індикатором спрямованості кримінального провадження Франції на встановлення матеріальної (об'єктивної) істини на противагу "істині" формальній (правовій, судовій), для якої дотримання суворої, почасти обмежувальної процедури щодо доказів є більш важливим, ніж їх власне доказова цінність²².

Висновки

Системне тлумачення положень кримінального процесуального закону, а також аналіз відповідної доктрини дозволяють зробити висновок про те, що у кримінальному процесі Франції на сьогодні втілено концепт матеріальної (об'єктивної) істини, що передбачає розуміння останньої як відповідності встановлених в процесі доказування фактів та обставин щодо певної дійсності, які мають значення для кримінального провадження, цій дійсності. Більше того, французькою кримінальною процесуальною системою цей концепт реалізовано на усіх її стадіях та в низці інститутів з огляду на те, що встановлення істини у справі є її "*raison d'être*", тобто самим "сенсом існування". Така спрямованість кримінального процесу в цій державі знаходить свій безпосередній вплив на правове регулювання і практику організації та проведення судових експертиз. Своєю чергою, висновок експерта, який відповідає вимогам, що ставляться до такого документа, є самостійним джерелом доказів у справі, а, відтак, може бути покладений в основу обвинувачення чи виправдання особи і слугує одним із вагомих засобів встановлення матеріальної (об'єктивної) істини у кримінальному провадженні Франції.

²² Y. Pikh, *Kontsept istyny u kryminal'nomu protsesual'nomu zakonodavstvi Frantsuz'koi Respubliki*, [w:] *Materialy XXVII zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (5–6 liutoho 2021 r.): u 2-okh ch.*, Ch. 2, L'viv: Yurydychnyj fakul'tet L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka 2021, s. 201.

Бібліографія

- Code de procédure pénale*, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/ (dostęp: 28.02.2021).
- Pikh Y., *Kontsept istyny u kryminal'nomu protsesual'nomu zakonodavstvi Frantsuz'koi Respubliki*, [w:] *Materialy XXVII zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (5–6 liutoho 2021 r.)*: u 2-okh ch., Ch. 2, L'viv: Yurydychnyj fakul'tet L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka 2021, s. 200–202.
- Inquisitorial Systems of Justice*, NACRO, London 1980.
- Tomlinson E.A., *Nonadversarial Justice: the French Experience*, Maryland Law Review 42, 1983, nr 1, s. 131–195.
- Golovko L., *Doznanie i predvaritel'noe sledstvie v ugovnom processe Francii*, Moskva 1995.
- Universal Jurisdiction Law and Practice in France*, Open Society Justice Initiative, New York 2019.
- Schwartz V.L., *Comparing the US and French Models of Criminal Pre-trial Investigation: Party-Prosecutor v. Neutral Juge D'Instruction*, Stanford Law School, Stanford University 2017.
- Garapon A., *France-United States: Two Different Ways to Reach Legal Truth*, 22 August 2011. URL: <https://www.europeaninstitute.org/index.php/87-documents/documents/1399-france-united-states-two-different-ways-to-reach-legal-truth-by-french-magis-trate-antoine-garapon> (dostęp: 28.02.2021).
- Beran R., *The role of the expert fitness In the adversarial legal system*, „Journal of Law and Medicine“ 17, 2009, nr 1, s. 133–137.
- Comparative study on expert witnesses in court proceedings* (English), Washington, DC: World Bank. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/801721468339116562/Com-pa-rative-study-on-expert-witnesses-in-court-proceedings> (dostęp: 28.02.2021).
- Shunevych K., *Sudova ekspertyza u kryminal'nomu protsesi Italii*, „Znannia ievropejs'koho prava“ 2020, nr 1, s. 122–129.
- Décret n°2004–1463 du 23 décembre 2004 relatif aux experts judiciaires*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000628809?init=true&page=1&query=experts+judiciaires&searchField=ALL&tab_selection=all (dostęp: 28.02.2021).
- Ploscowe M., *The Expert Witness in Criminal Cases in France, Germany, and Italy*, „Law and Contemporary Problems“ 2, 1935, nr 4, s. 504–509.
- Bullier A.J., *How the French Understand the Inquisitorial System*, „AIAL Forum“ 2001, nr 29, s. 47–52.
- Gheorghe P., Ionel N., *Study on expert status in the European judicial system*, „Agora International Journal of Juridical Sciences“ 2013, nr 3, s. 161–168.
- Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States*. URL: https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afcc8/1435135253774/3rev_2014_CPEJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf (dostęp: 28.02.2021).
- King V., *Criminal Procedure in Non-Adversarial and Adversarial Systems of Justice*, 2017. URL: <https://aija.org.au/wp-content/uploads/2017/08/KingV1.pdf> (dostęp: 28.02.2021).
- Freed D.J., *Aspects of French Criminal Procedure*, „Louisiana Law Review“ 17, 1957, nr 4, s. 730–755.
- Country review report of France*, Mechanism for the Review of Implementation of the United Nations Convention against Corruption, United Nations Office on Drugs and

- Crime. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/France_Report_EN.pdf (dostęp: 28.02.2021).
- Criminal Procedure in France*, „Yale Law Journal” XXV, 1916, nr 4, s. 255–284.
- Berg R.K., *Criminal Procedure: France, England, and the United States*, „DePaul Law Review” 8, 1959, nr 2., s. 256–348.
- Kirry A., Davis F.T., *France*, [in:] *International Investigations Review* (8th ed.), Law Business Research 2018.
- Coudert F.R., *French Criminal Procedure*, „Yale Law Journal” 19, 1910, nr 5, s. 326–340.
- Bonnieu M., *The presumption of innocence and the cour d'assises: is France ready for adversarial procedure?*, „Revue internationale de droit penal” 2001, nr 1 (1–2), s. 559–577.
- Ambassa L., *Predvaritel'noe sledstvie v ugodnom processe Rossii i Francii (sravnitel'no-pravovoe issledovanie): Dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.09*, Moskva 2003.
- Stojko N., *Ugolovnyj process zapadnyh gosudarstv i Rossii: sravnitel'noe teoretiko-pravovoe issledovanie anglo-amerikanskoj i romano-germanskoj pravovyh sistem. Monografija*, Sankt-Peterburg 2006.
- Suchasnyj kryminal'nyj protses krain Yevropy: monohrafiia*, Kharkiv 2018.
- Grøndahl P., Stridbeck U., Grønnerød C., *The truth and nothing but the truth: court-appointed forensic experts' experience with testifying and their perceptions of legal actors in criminal courts*, „The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology” 24, 2013, nr 2, s. 192–204.
- Loi n°71–498 du 29 juin 1971 relative aux experts judiciaires*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000874942/2021-02-16> (dostęp: 28.02.2021).
- Olijnyk O., *Zarubizhnyj dosvid administratyvno-pravovoho rehuljuvannia sudovo-ekspertnoi diial'nosti*, „Mytna sprava” 2013, nr 4(2), s. 270–274.

The judicial examination in the criminal proceedings of France as one of the ways to achieve substantive (objective) truth

Summary

The article provides a comprehensive analysis of the features of the French criminal process, as well as its impact on the organization of forensic support of the judiciary in France. The importance of forensic examination to achieve the material (objective) truth in criminal proceedings is substantiated.

In particular, it was emphasized that today the criminal process of France as a state with a mixed form of the criminal process embodies the concept of material (objective) truth, which involves understanding the truth as the conformity of the facts and circumstances established in the process of proving with regard to a certain reality, which are relevant for criminal proceedings, to this reality.

The main subjects of criminal proceedings, who are obliged to achieve such truth in France, are the investigating judge and the court, which, among other things, have the right to involve experts and entrust them with examinations, including on their own initiative.

It is established that the peculiarities of the process that dominates the state directly affect the procedure for involving a forensic expert in criminal proceedings. The

procedure of involving an expert and conducting a forensic examination in the French criminal process, the rights of the parties in involving a forensic expert and the procedural status of the latter are analyzed.

The requirements for a person wishing to carry out forensic activities are defined. The peculiarities of maintaining registers of forensic experts and their significance have been clarified. It is argued that the existence of such official lists of forensic experts does not necessarily indicate the appropriate competence and high professional level of experts. The requirements for the expert's opinion and the peculiarities of the expert's interrogation based on the results of his expert research have been studied.

It has been proved that the achievement of the truth in a case is its "*raison d'être*", that is, "meaning of existence" of the criminal process in France. This orientation of the criminal process in this state has its direct impact on the legal regulation and practice of organizing and conducting a forensic examination.

Moreover, it is concluded that the expert's opinion is one of the important means of establishing the material (objective) truth in criminal proceedings in France, provided that it meets the requirements of such a document, as it is an independent source of evidence in the case, and, therefore, can be used as a basis for accusation or acquittal of a person.

Keywords: investigating judge, court, forensic expert, expert opinion, free evaluation of evidence, material (objective) truth

Kateryna Shunevych

Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie

Yurii Pikh

Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie

Ekspertyza sądowa w postępowaniu karnym Francji jako jeden ze sposobów ustalenia prawdy materialnej (obiektywnej)

Streszczenie

W artykule kompleksowo przeanalizowano cechy francuskiego procesu karnego, a także jego wpływ na organizację kryminalistycznego wsparcia wymiaru sprawiedliwości we Francji. Udowodniono znaczenie badania kryminalistycznego dla ustalenia materialnej (obiektywnej) prawdy w postępowaniu karnym.

Szczególnie podkreślono, że w karnym procesie Francji, jako państwa o mieszanej formie procesu karnego, zostało wprowadzone pojęcie prawdy materialnej (obiektywnej), co wiąże się z rozumieniem tej ostatniej jako zgodności faktów i okoliczności ustalonych w proces udowodnienia znaczenia dla postępowania karnego, tej rzeczywistości. Głównymi podmiotami postępowań karnych, które są zobowiązane do ustalenia takiej prawdy we

Francji, są sędzia, śledczy i sąd, którzy mają prawo m.in. do samodzielnego, a także z własnej inicjatywy, zaangażowania ekspertów i zlecenia im ekspertyz sądowych.

Ustalono, że specyfika procesu, który dominuje w państwie, wpływa bezpośrednio na procedurę angażowania biegłego sądowego w postępowanie karne. Przeanalizowano procedurę angażowania biegłego i przeprowadzania badania kryminalistycznego, prawa stron do angażowania biegłego oraz status procesowy tego ostatniego.

Zdefiniowano wymagania dla osoby, która chce wykonywać czynności kryminalistyczne. Wyjaśniono specyfikę prowadzenia rejestrów biegłych sądowych i ich znaczenie. Argumentowano, że istnienie takich oficjalnych list biegłych medycyny sądowej niekoniecznie świadczy o odpowiednich kompetencjach i wysokim poziomie profesjonalizmu takich osób. Zbadano wymagania dotyczące opinii biegłego oraz specyfikę przesłuchania biegłego na podstawie wyników jego ekspertyz.

Udowodniono, że ustalenie prawdy w sprawie jest jej *raison d'être*, czyli samym „sensem istnienia” francuskiego procesu karnego. Ten kierunek procesu karnego we Francji ma bezpośredni wpływ na regulację prawną oraz praktykę organizowania i przeprowadzania ekspertyz kryminalistycznych. Ponadto stwierdzono, że opinia biegłego jest jednym z ważnych środków ustalenia materialnej (obiektywnej) prawdy w postępowaniu karnym we Francji, o ile spełnia wymogi takiego dokumentu, gdyż stanowi niezależne źródło dowodu w sprawie, a zatem może służyć jako podstawa do oskarżenia lub uniewinnienia osoby.

Słowa kluczowe: sędzia śledczy, sąd, biegły sądowy, opinia biegłego, wolna ocena dowodów, prawda materialna (obiektywna)